

ΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ*

Ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ αὐτοῦ ὑποτυπώσῃ τῆς ἱστορίας ὁ Ἐγκελος, χαρακτηρίζων τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, καλεῖ αὐτὴν ἔργον τῆς σκέψεως. Αὕτῃ ἢ σκεψίς, λέγει, εἶνε ἡ σημαία, περὶ ἣν συνηθροίσθησαν οἱ λαοί, ἀνωτέρα βαθμὶς τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας, ἣν κατέλαβε τὸ πνεῦμα ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἀποκαλύψει, ἀναγνωρίζον ὅτι λογικὸς ἐπλάσθη ὁ κόσμος, τούτου δ' ἐνέκα ὀφείλει νὰ ζῆ καὶ νὰ ἐνεργῆ κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ λόγου. Διότι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τοσοῦτον μόνον εἶνε ἐλεύθερος, καθ' ὅσον σκέπτεται, πᾶσα δ' αὐτοῦ πράξις συμφωνεῖ πρὸς τῆς σκέψεως τὰς ἐντολάς.

Εἶνε ἀληθές τοῦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, κύριοι. Αἱ προηγούμεναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταβολαὶ οὐδαμῶς ἐπεδίωκον τὸν ὑπέρτατον καὶ καθολικὸν σκόπον, οὗ τὴν πραγμάτωσιν ἐπεδίωξεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. ἦσαν ἐπαναστάσεις δυναστικάς, τοπικάς, ἐθνικάς μόνον, ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἐπίτευξιν ὀρισμένου ἀτομικοῦ συμφέροντος, δυναστικοῦ, συμφέροντος τάξεως κοινωνικῆς, κορεσμοῦ τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων φατριάς, τῆς κατακτητικῆς φιλοδοξίας τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἔθνους. Ἐλάχισται τῶν ἐπαναστάσεων ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐπίτευξιν γενναιοτέρου σκοποῦ, εἰς τὴν κτήσιν θρησκευτικῆς, κοινωνικῆς ἢ πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἡ ἐπανάστασις, ὑπὸ τὴν καθολικωτέραν αὐτῆς ἐννοίαν, εἶνε ἐνέργεια πρὸς μεταβολὴν ἐνὸς καθεστώτος ὑπὲρ ἄλλου, ἥκιστα τούτου διαφέροντος. Βραδύτερον, καὶ κατὰ τοὺς λαμπροτάτους καιροὺς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἡ ἐπανάστασις εἶνε ἡ ἐκδήλωσις ἐμφυλίων ἀγώνων καὶ ρήξεων, ἐνὸς μόνου σκοπούμενου, τῆς ἐπιτυχίας μιᾶς μερίδος, τοῦ τυράννου, τῆς ἀριστοκρατίας, τοῦ δήμου, τῆς ὑπεροχῆς μιᾶς πόλεως ἢ φυλῆς, ἀλλ' οὐδαμῶς, ἢ κατ' ἐλάχιστον, τῆς ἐπιτεύξεως ἠθικοῦ σκοποῦ, ἢ καθολικῆς ιδέας, ἐνδιαφερούσης τὸν κόσμον ὁλόκληρον, ἄνευ διακρίσεως κοινωνικῶν τάξεων ἢ συμφερόντων.

Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πολύβιος εἶνε οἱ θεωρητικοὶ τῆς ἱστορικῆς

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τὴν 23 Φεβρουαρίου 1887.

ἐκείνης περιόδου. Ἐν ταῖς πολιτικαῖς αὐτῶν μελέταις προσεπάθησαν ν' ἀναλύσωσι τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἣτις ἐκδηλοῦται διὰ τῶν μεγάλων μεταβολῶν, ἃς κατὰ συνθήκην γλωσσικὴν καλοῦμεν ἐπαναστάσεις. Ἄλλ' οὐδὲν ἐν αὐταῖς εἶδον, ἢ τὸν διαρκῆ ἀνταγωνισμόν, ὅτε μὲν τὴν ἐπικράτησιν, ὅτε δὲ τὴν πτώσιν ἐνός τῶν τριῶν κυρίων πολιτευμάτων, τῆς μοναρχίας, τῆς ἀριστοκρατίας, τῆς δημοκρατίας. Κηρύσσεται ἐλευθέρα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐκείνη ἡ κοινωνία· ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὐτῆς, καὶ ἐν τῇ δημοκρατικωτάτῃ τῶν πολιτειῶν, εἶνε πάλιν περιορισμένη, διακρινομένων τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἕνεκα ἱστορικῶν ἢ φυλετικῶν αἰτίων, εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους. Καὶ ἡ βλάσφημος αὕτη διάκρισις ἀπολαύει τῆς ἐγκρίσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔγνω εἰσέτι ἑαυτὸν τέλειον· εἶνε πολίτης μόνον, κάτοικος τοῦ ἄστεως, ὡς ἐκ τούτου δὲ πολιτικὰ μόνον καὶ ἀστικά, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀνθρώπινα γινώσκει καθήκοντα.

Καὶ μετὰ ταῦτα, ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οὐδεμίαν λαμβάνει πλήρη συνείδησιν τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Χριστιανισμός, ἐν ταῖς ἐκστατικαῖς αὐτοῦ ἀποκαλύψεσι, προκηρύττει τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, μετὰ τὴν ἐλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν Στοάν, ἀλλ' ἡ ἐνότης αὕτη εἶνε μεταφυσικὴ μόνον καὶ ἀφηρημένη, ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν ἄνω, ἢ εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ Ἱερουσαλήμ. Ἡ πολιτικὴ κοινωνία, δημιούργημα τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς βίας, κατ' ἐλάχιστον δὲ τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐξακολουθεῖ τὴν αὐτὴν πλημμυρῆ πορείαν, ἣν καὶ ἐν τῷ παρελθόντι. Αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων εἶνε σχέσεις πολεμίων μᾶλλον ἢ φίλων. Ἄβυσσος συμφερόντων, ἀντιθέτων σκοπῶν, διαχωρίζει ἀπ' ἀλλήλων τὰς πολιτείας, ὅσον αὐταὶ καὶ ἂν συνδέωνται διὰ κοινῆς φυλετικῆς καταγωγῆς ἢ συγγενείας. Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τάξις κύριον ἔχει μέλημα τὴν θεραπείαν τῶν συμφερόντων ἐλαχίστων προσώπων. Πᾶσα δὲ πρὸς μεταβολὴν τῆς τάξεως ταύτης ἀπόπειρα ἀποβλέπει ἐπίσης εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῶν συμφερόντων τούτων δι' ἄλλων ὁμοίων, ἀπὸ τῆς αὐτῆς πλημμυροῦς ἀρχῆς ἀπορρεόντων.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις προφανῶς δείκνυσι καθολικώτερον σκοπὸν. Τολμηρὰ ἰδεώδη, ὧν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ κόσμος οὐδεμίαν ἐλέκθητο πραγματικὴν ἔννοιαν, καὶ ἅτινα ἦσαν ἡ τροφή καὶ ἡ τέρψις εὐαρίθμων ἐπιλέκτων πνευμάτων, εἶνε ἤδη τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινῆς σκέψεως, τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν συζητήσεων. Κατὰ πρῶτον αἱ λέξεις ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφó-

της, καὶ αἱ ἀπ' αὐτῶν ἀπορρέουσαι ἠθικαί, κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ συνέπειαι καὶ σχέσεις, ἀπασχολοῦσι τὴν σκέψιν, οὐχὶ τοῦ ἐπιστήμονος ἢ τοῦ ιδεολόγου, τοῦ θρησκευτικοῦ ἢ τοῦ κοινωνικοῦ ὀπτασιαστοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἐπὶ πρακτικοῦ ἐδάφους ἀγωνιζομένου καὶ δρῶντος πολιτικοῦ ἀνδρός. Δὲν ἐξετάζω τῇ στιγμῇ ταύτῃ κατὰ πόσον τὰ ιδεώδη ταῦτα, αἱ μεγάλαι αὐταὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἠθικαὶ ἀρχαί, εἶνε ἱστορικῶς πραγματοποιήσιμα. Πιστοποιῶ ἔν φαινόμενον—τὸ φαινόμενον κοινωνίας, ἣτις διασπάσασα πάντα δεσμὸν ἐθνικοῦ, φυλετικοῦ καὶ κοινωνικοῦ χωρισμοῦ, ἀπὸ τοπικῆς μέχρι πρὸ ὀλίγου χρόνου, μεταβάλλεται εἰς καθολικὴν, παγκόσμιον, μεριμνῶσαν οὐχὶ πλέον περὶ στενῶν καὶ περιορισμένων γαλλικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ περὶ τῶν συμφερόντων συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀναγνώσατε ἀληθῶς τὰ πρῶτα ἄρθρα τῆς προκηρύξεως τῆς ἐπαναστατικῆς συνελεύσεως πρὸς τὸν γαλλικὸν λαὸν περὶ τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου :

Ἐπειδὴ, λέγει, ἡ λήθη καὶ ἡ περιφρόνησις τῶν τοῦ ἀνθρώπου δικαίων εἶνε ἡ μόνη ἀφορμὴ τῆς δυστυχίας τοῦ κόσμου, ἀπεφέσισαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ νὰ διακηρύξωσι πανηγυρικῶς τὰ ἱερά καὶ ἀναπαλλοτριώτα ταῦτα δίκαια ἐνώπιον τοῦ ὑπερτάτου ὄντος.

Σκοπὸς τῆς κοινωνίας εἶνε τὸ κοινὸν καλόν· ἡ δὲ κυβέρνησις ἐτάχθη πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀπολαύσεως τῶν φυσικῶν καὶ ἀναπαλλοτριωτῶν τοῦ ἀνθρώπου δικαίων, ἅτινα εἶνε ἡ ἰσότης, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀσφάλεια, ἡ ἰδιοκτησία. Φύσει πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἐλεύθεροι πρὸ τοῦ νόμου, ὅστις εἶνε ἡ ἐλευθέρᾳ καὶ πανηγυρικῇ ἐκδήλωσις τῆς καθολικῆς βουλήσεως. Ἐλευθερία εἶνε ἡ δύναμις, ἡ ἐπιτρέπουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ πᾶν ὃ, τι δὲν παραβιάζει τῶν ἄλλων τὰ δίκαια· βᾶσις αὐτῆς εἶνε ἡ φύσις, κανὼν ἡ δικαιοσύνη, καὶ σκέπη ὁ νόμος. Οὗτος δὲ ὀφείλει νὰ σκέπη τὴν δημοσίαν καὶ τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν κατὰ τῆς καταπίεσεως τῶν κυβερνώντων. Τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας προσήκει παντὶ πολίτῃ, κατ' ἀρέσκειαν δυναμένῳ ν' ἀπολαύῃ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, τῶν προσόδων, τοῦ καρποῦ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπιτηδεύματος. Οὐδὲν εἶδος ἐργασίας δύναται ν' ἀπαγορευθῇ εἰς τὸν πολίτην. Ἡ ἐκπαίδευσις εἶνε καθολικὴ ἀνάγκη· ἡ δὲ κοινωνία ὀφείλει πάσῃ δυνάμει νὰ συντελῇ εἰς τὴν πρόοδον τῆς δημοσίας ἀναπτύξεως, καὶ νὰ καθιστᾷ προσιτὴν τὴν ἐκπαίδευσιν πᾶσι τοῖς πολίταις. Οὐδεμίᾳ μερὶς τοῦ λαοῦ δύναται νὰ ἐξασκῇ τὴν δύναμιν τοῦ ὅλου λαοῦ. Ἀντίστασις κατὰ πάσης πίεσεως εἶνε ἡ συνέπεια τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων. Ἐὰν δὲ ἡ

κυβέρνησις παραβιάζει τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ, ἡ ἐπανάστασις εἶνε τὸ ἱερώτατον δίκαιον καὶ τὸ ἀναγκαιότατον αὐτοῦ καθήκον.

Ἐν περιλήψει τοιοῦτος εἶνε ὁ κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς δεκάλογος, ὃν διεκήρυξάν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ κατὰ τὰς θυελλώδεις ἐκείνας ἡμέρας τῆς ἐπαναστάσεως. Πρὸ αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου ἤδη αἰῶνος, εἶχεν ἐπιδιωχθῆ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἡ κτῆσις κρείττονος τῆς τέως κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως. Μετὰ τὸν βάρυν ὑπὸν τοῦ μέσου αἰῶνος, ἤρξατο ἐξεγειρομένη ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν νέων κοινωνιῶν, ἰδίως ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἐν αἷς ἐβλάστησαν τὰ μετὰ πολλῶν ἀγῶνων ριφθέντα καὶ καλλιεργηθέντα σπέρματα τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Αὕτη ὀριστικῶς ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τῆς σαξωνικῆς Βαρμπούργης διὰ τοῦ ἰσχυροῦ πνεύματος τοῦ μοναχοῦ Μαρτίνου Λουθήρου, ἀλλ' αἰὶ συνέπειαι αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ τάξει τῶν λαῶν ἐκδηλοῦνται ἐκεῖθεν τῶν γερμανικῶν συνόρων. Ἡ Ὀλλανδία καθίσταται αὐτόνομος πόλιτεία, ἵνα παράσχη ἐλεύθερον ἄσυλον σκέψεως καὶ ἐργασίας εἰς τοὺς προφήτας τῆς νέας πνευματικῆς παλιγγενεσίας, τοὺς μεγάλους τῶν ἐλευθέρων ἰδεῶν μυσταγωγούς, τὸν Σπινόζαν, τὸν Καρτέσιον, τὸν Λώκιον. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ μέση τάξις καὶ ὁ λαὸς ἐκδιάζουσι παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τὴν καθιέρωσιν εὐρυτέρων ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαίων. Ἄλλ' ἰδίως ἡ νήλυς ἐν τῇ ἱστορίᾳ Ἀμερικῇ, εὐτυχῆς, διότι δὲν ἔχει εἰσέτι ἱστορίαν, ἀλλ' ἔχουσα πλήρη τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἡ χώρα, ἥτις ἔδωκε σκέπην εἰς τὸ ἀκάθεκτον πνεῦμα τοῦ Ρενν καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἀτρομήτων μεταρρυθμιστῶν, παρέχει τὸ γενναιότερον παράδειγμα λαοῦ ἐξεγειρομένου κατ' ἀπεχθοῦς καθεστῶτος, νικῶντος διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς καρτερίας, καὶ χωρὶς νὰ μεθυσθῇ ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῆς νίκης, ἐν θαυμασίᾳ νηφαλιότητι δημιουργούντος εὐκοσμον καὶ κανονικὴν πόλιτειαν, ἐξ ἧς ἀπορρέουσι τέλειοι σχετικῶς κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ θεσμοί, καὶ εἰς τῶν ἐναρετωτάτων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, οὓς δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἱστορία, ἐφάμιλλος τῶν ἀρίστων ἡρώων τοῦ Πλουτάρχου. Πάντα ταῦτα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, χρήσιμα καὶ ἐποικοδομητικά, ἀγγέλλουσιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἤγγικε τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, νέα δὲ τάξις καθιεροῦται πραγμάτων, ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐπὶ τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν λαῶν, ὁδηγοῦσα αὐτοὺς πρὸς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον καὶ εὐδαιμονίαν.

Ἡ Γαλλία ὕστερεῖ ἔτι τῶν χωρῶν τούτων. Αὗται προηγῆθησαν, τοῦτο

δὲ πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, αἰτί-
 νες ἐν Ὀλλανδίᾳ μὲν, Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ ἐκαρποφόρησαν, ἀλλ' αἰτίνας
 κατεβλήθησαν διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦ σιδήρου ἐν τῇ καθολικῇ Γαλλίᾳ.
 Ἄλλ' ἡ ἐπαναστατικὴ ἐργασία ἐτελεῖτο ἤδη μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἐν-
 ταῦθα, ἐπὶ εὐρυτέρου δὲ πεδίου. Ὁ Μοντέσκιος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Ρουσσώ,
 οἱ περὶ τὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν ἀνατρεπτικοί, ὑποσκάπτουσι τὰς βάσεις τοῦ
 ἱστορικοῦ παρελθόντος, τὸ ὅποιον τέλεον ἀρνοῦνται δι' ἀνηλεοῦς κριτικῆς.
 Δὲν ἔχουσιν ὠρισμένον τι ὑπόδειγμα πρὸς ἀντικατάστασιν. Ἐκαστος αὐτῶν
 ἔχει ἴδιον κόσμον, ὃν ἐν τῷ ἰλίγγῳ τῆς ἐπιζητουμένης καταστροφῆς φρονεῖ
 ὡς τὸν τελειότατον τῶν μέχρις αὐτοῦ γεγενημένων. Ἐν εἶνε τοῦ Βολταίρου
 τὸ πρόγραμμα: écrasez l'infame, περὶ τῶν λοιπῶν οὐ φροντίς: θαυμά-
 ζει μὲν τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὸ πολιτικὸν αὐτῆς σύστημα, ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ μετ'
 ἐπιμονῆς, ἐκ συμπτώσεως μόνον τὰ περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ βίου πραγματευόμε-
 νος. Συστηματικώτερος φαίνεται ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Πνεύματος τῶν Νό-
 μων». Οὗτος εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν θεωρητικὸς τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, ὁ
 κρεῖττον καὶ αὐτῶν τῶν Βρεττανῶν ὑποτυπώσας αὐτὸ καὶ ἀναλύσας, παρ'
 οὐ θέλουσι δανεισθῆ πολλὰς ἰδέας οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν μετὰ ταῦτα ὑπο-
 μνηματιστῶν τοῦ περιέργου ἐκείνου ἱστορικοῦ κατασκευάσματος, τὸ ὅποιον
 φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν σφραγίδα καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοσούτων, διαφόρων αἰώ-
 νων, παλαιῶν ἐξίσου καὶ νεωτερικῶν, ὡς τι τῶν ἐξοχωτάτων γόθθικῶν οἰκο-
 δομημάτων, ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ βαθυτάτου μέσου αἰῶνος, ἀπατελειούμενον
 δὲ μόλις τὸν δέκατον ἑνάτον. Ἄλλ' εἶνε δυσχερὲς νὰ καταναηθῆ ἡ πολιτικὴ
 θεωρία τῆς ὀμιχλώδους Ἀγγλίας ἐν τῇ ἀπίστῳ ἤδη, ὑπὸ ἀπείρων δὲ πρό-
 θων καὶ τάσεων διαβιβρωσκομένη Γαλλίᾳ. Ἄνησοχος, ἐνθουσιώδης, σκε-
 πτικὴ, βλέπει τὴν πραγμάτωσιν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν αὐτῆς ὀνει-
 ρῶν, διὰ τοῦ φακοῦ τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης». Τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ ἐκ
 Γενεύης φιλοσόφου καθίσταται τὸ περιήπτον πάσης τάξεως καὶ πάσης ἡλι-
 κίας παρ' αὐτοῦ ἀναμέγεται ἡ κοινωνικὴ ἀπολύτρωσις καὶ ἡ πολιτικὴ χει-
 ραφεία τοῦ λαοῦ. Ἐν ᾧ δὲ οἱ περὶ τὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν σκεπτικοὶ καὶ
 ἀπιστοὶ ρίπτουσι τὸν σπόρον τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως καθ'
 ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου μέχρι τῆς καλύβης, οὐδε-
 μίᾳ ἐκδηλοῦται μέριμνα ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως. Ζητεῖται ἡ καταστροφὴ χά-
 ριν τῆς καταστροφῆς. Ἡ νεωτέρα τῆς ἀναρχίας θεωρία ὑποστηρίζει ὅπως
 δήποτε, ὅτι ὁ πόθος τῆς καταστροφῆς φέρει ἐν ἑαυτῷ συγχρόνως καὶ τὸν
 πόθον τῆς δημιουργίας. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς καθολικῆς

κινήσεως ἐλαχίστη καταβάλλεται σκέψις περί ὑποτυπώσεως κοινωνικοῦ τινὸς ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου. Ἐπιφανήσεται μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ πολύτροπος τῆς ἐπαναστάσεως Πρωτεὺς καὶ θεωρητικὸς, ὁ ἀποστάτης Ἀβ-βᾶς Sieyès, πρόθυμος νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ποικίλην καὶ ἀντίθετον ἀνέλιξιν τῶν ἀναρχικῶν ἐκείνων χρόνων, κατασκευαστὴς ποικίλων πολιτικῶν συστημάτων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα φέρουσι τὸν τύπον τῆς προσωρινότητος, τῆς βιαιότητος καὶ ἀστασίας τῶν καιρῶν, καθ' οὓς συντάσσονται. Εἶνε ἀνεπαρκῆ νὰ παγιώσῃ κανονικὴν καὶ εὐρυθμον τάξιν πραγμάτων, προωρισμένα μόνον νὰ περισωθῶσιν οἰκτρὰ δείγματα τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐποχῆς, διδάγματα δ' ἄρα τοῖς μεταγενεστέροις, ὅτι εἶνε μὲν εὐχερῆς ἡ καταστροφὴ τοῦ ὑφισταμένου, εὐχερεστέρα ἢ ἀπὸ τοῦ γραφείου ἐπὶ τοῦ χάρτου σύνθεσις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος κεφαλῆς φαντασκοπούσης, ἀλλὰ δυσχερεστάτη ἡ θετικὴ σύλληψις καὶ δημιουργία πολιτικοῦ ἔργου, φέροντος τὸν εἰλικρινῆ καὶ ἀναμφισβήτητον ιστορικὸν τύπον τῆς προόδου τῆς ἐποχῆς, τοῦ ἔθνικοῦ πνεύματος, δυναμένου νὰ κατανοηθῇ παρὰ πάντων, νὰ λειτουργήσῃ εὐδοκίμως, συντελοῦν εἰς τὴν κανονικὴν καὶ ἀβίαστον ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Τοιοῦτον εἶνε τὸ κρατοῦν πνεῦμα λήγοντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Πανταχόθεν κηρύσσεται καὶ κατανοεῖται, ὡς ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐπιβεβλημένη, ἡ ἀνάγκη τῆς μεταβολῆς. Ἀλλὰ ποία ἔσται αὕτη; ὑπὸ τίνας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας ὀφείλει νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ νὰ ἐκτελεσθῇ; Οὐδεὶς εἶνε ἱκανὸς νὰ ὑποτυπώσῃ τοῦτο, νὰ εἴπῃ τὴν λύσιν τοῦ ἐπιφαινομένου ἀπειλητικοῦ προβλήματος. Σὺμπασα ἡ Γαλλία, σὺμπασα ἡ Εὐρώπη ἐν ἀπορίᾳ παρίστανται πρὸ τοῦ φοβεροῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον μέλλει ν' ἀποκαλύψῃ τὴν καταστρεπτικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Ἀλλ' εἶνε τοσοῦτον πεπτωκὼς ἐν τῇ δημοσίᾳ τῶν λαῶν συνειδήσει ὁ ἐπίσημος κόσμος, τὰ θεμέλια, ἐφ' ὧν βασιζέται, καταδείκνυνται καθ' ἐκάστην τοσοῦτον ἀσθενῆ καὶ τοσοῦτον σεσαθρωμένα, ὥστε οὐδεὶς τολμᾷ ν' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῆς ἀπολογίας τῶν θεσμῶν αὐτοῦ. Τί ἐπελεύσεται τοῦ κόσμου τούτου ἐκλειπότης; Οὐδεὶς ἐρωτᾷ. Ἀλλ' ἡ κεκορεσμένη ἐκ τοῦ παρόντος κοινωνία, ἐγκυμονοῦσα δ' ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῖς νέα ἰδεώδη καὶ πόθους, συναισθανομένη ὅτι οὐδὲν ἐννοεῖ, δὲν διστάζει νὰ παραδώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτῆς εἰς τὸ ἄγνωστον, ἀδιάφορον καὶ ἂν παρίσταται ἤδη τοῦτο ὑπὸ τὴν ἀπειλητικὴν μορφήν τοῦ Σατανᾶ. Λαμβάνει τὴν ὑπερτάτην ἀπόφασιν, ὡς ὁ Φαῦστος ἐκεῖνος τῶν μεσαιωνικῶν θρύλων. Ὁ ἄγνωστος Θεός, ὃν ἀπ' αἰῶνων ἐπεκαλέσθησαν ἐν

ταῖς μελέταις αὐτῶν καὶ ταῖς ὀπτασίαις τοσοῦτοι σοφοὶ καὶ τοσοῦτοι ἰδεολόγοι, λαμβάνει σάρκα καὶ ὑπόστασιν, καὶ ἐνῶ πίπτει τὸ κράτος τῆς παραδόσεως καὶ τῆς πίστεως, ἐνῶ σβέννυνται οἱ καπνίζοντες βωμοὶ τῶν χριστιανικῶν μητροπόλεων, ἐπιφαίνεται μακρόθεν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς, μεταβαλλομένης, ἡ μεγαλοπρεπῆς ἀποκάλυψις τοῦ νέου κόσμου τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ὑπὲρ οὗ μέχρις ἐσχάτων ἐμαρτύρουν οἱ ἱερούργοι καὶ μῦσται τῆς νέας ἱστορικῆς παλιγγενεσίας.

Ἄπο τοιαύτης συγχύσεως πνευμάτων, ἀπὸ τοιούτων ἰδεῶν καὶ τάσεων καθ' ὅλας τὰς παραστάσεις τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου, τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐξέρχεται ἡ ἐπανάστασις. Δὲν μοι εἶνε ἐπιτετραμμένον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ ὑποτυπώσω πλήρη αὐτῆς εἰκόνα, ν' ἀναπαραστήσω τὰς μεγάλας καὶ καταπληκτικὰς σκηνάς, δι' ὧν ἐξεδήλωσε τὴν καταστρεπτικὴν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ δημιουργικὴν, διάβασιν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἱστορίας· νὰ συζητήσω τὰς ποικίλας περὶ αὐτῆς γνώμας καὶ κρίσεις· νὰ ἀναλύσω τὴν φυσιογνωμίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν μεγάλων αὐτῆς ἡρώων, εἴτε ἦσαν οὔτοι θῦται, εἴτε μάρτυρες, ἐνάρετοι ἢ ἐγκληματῖαι. Ἄλλ' οὔτε ἔχω ἀνάγκην νὰ συμμερισθῶ τὸν θαυμασμὸν ἢ τὴν καταδίκην τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς. Ἄπο αἰῶνος ἤδη ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἐπελήφθη τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος τούτου, χωρὶς νὰ ἐξενέγκῃ ὀριστικὴν ἐτυμηγορίαν. Ἄντιθετοι ἰδέαι, ποικίλα πάθη καὶ συμφέροντα ἐσκότισαν τὴν φρένα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς περιόδου ταύτης ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐνεργείας. Ἄλλ' ὡς μὴ ὄφειλε, τὰ αὐτὰ αἰσθήματα καὶ πάθη, ἡ αὐτὴ ἀντίθετος ἄποψις τῶν πραγμάτων, ἐξακολουθοῦσι μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης παραπλανῶντα τὴν κρίσιν τῶν ἱστοριογράφων, ἧτις τότε μόνον ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅτε εἶνε ἀμερόληπτος καὶ ἀπηλλαγμένη πάσης ἐπενεργείας κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἰδεῶν, ἐκ τοῦ προτέρου πολεμῖως διατελουσῶν πρὸς τὸν κρινόμενον κόσμον. Ἄλλ' ὑπῆρξε τοσοῦτον τεράστιον τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός, τοσαῦτα ἠγωνίσθησαν κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ πάθη, ὥστε ἡ ἀληθὴς περὶ αὐτῶν κρίσις καὶ κατανόησις δὲν εἶνε ἔργον ὀλίγων γενεῶν, ἀπόκειται δὲ εἰς τὴν μᾶλλον ἀμερόληπτον κρίσιν τῶν μεθ' ἡμᾶς, ἀνωτέρων διὰ τῆς παρελεύσεως τοῦ χρόνου καθισταμένων τῶν ἰδεῶν καὶ παθῶν, ἅτινα κατετάραξαν τοσοῦτον λαμπρῶς, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον βιαίως τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς νέας ἱστορικῆς περιόδου, ἧτις ἐξεδηλώθη διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασεως.

Ὅπως ὑπῆρξεν ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἀπότομος, βιαία, καταστρεπτικὴ,

ποικίλην ἔχουσα ὄψιν καὶ φυσιογνωμίαν, σήμερον ἐνθους καὶ αἰσθηματική, αὔριον σύννους καὶ ἐσκεμμένη, φιλάνθρωπος συγχρόνως καὶ ἀπάνθρωπος, κοσμοπολιτική, τείνουσα πρὸς τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀλλ' ἅμα καὶ ἀναρχική, θεοποιούσα τὸ ἄτομον ἐν τῇ ἀρνητικῇ αὐτοῦ τάσει, τοιαῦται ὑπῆρξαν, πιστὰ ἀντίτυπα τοῦ πρωτοτύπου, αἱ μετ' αὐτῆς συνδεόμεναι καὶ ἀπ' αὐτῆς ἀπορρέουσαι πολιτικαὶ θεωρίαι. Κατέδειξα ἤδη προηγουμένως διὰ βραχείων τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστατικῆς ἐργασίας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, οἷον ἐξεδηλώθη ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ δυνάμει παρὰ τοῖς μεγίστοις τῶν συγγραφέων καὶ φιλοσόφων, οἵτινες ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ δημοσίου πνεύματος τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ἐκτραγείσης ἤδη τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ κοινωνικὴ αὐτῆς καὶ πολιτικὴ μέθοδος καὶ ὁρμὴ μεταγίζονται εἰς τὰς θεωρίας, αἵτινες ἀπ' αὐτῆς ἀπορρέουσι, καὶ δι' ὧν αὐτὴ ζητεῖ νὰ εἴπῃ τὸν κυρίαρχον τῶν ἰδεῶν αὐτῆς καὶ δικαίων λόγον, ἵνα καταπείσῃ, προσηλυτίζουσα ἐν τῇ νέᾳ πίστει λαοὺς καὶ κυβερνήσεις.

Ἡ πολιτικὴ αὐτῆς θεωρία εἶνε ἡ θεωρία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶνε ἡ πίστις ὅλων τῶν πνευμάτων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας, τῶν σκεπτομένων καὶ ζητούντων ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτῆς καὶ τῶν παραδειγμάτων νὰ καταβάλλωσι τὰ θεμέλια τοῦ νέου ἱστορικοῦ κόσμου. Αὕτη εὔρηται κατὰ πρῶτον λόγον ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς κοινωνικῆς Συνθήκης, ἣτις φέρει μὲν κατὰ τύπον τὸ ὄνομα τοῦ Ρουσσώ, [ἀλλὰ κατ' οὐσίαν εἶνε ἡ θεωρία τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης τῶν τελευταίων τριῶν αἰώνων. Διετύπωσαν αὐτὴν καὶ ἀνέλυσαν πολιτικοὶ συγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι πάσης ροπῆς καὶ πάσης ἀποχρώσεως. Οὐγὼν ὁ Γρότιος, ὁ Σπινόζας, ὁ Χόββης ἀπὸ διαφόρου ἀπόψεως ἐξήτασαν αὐτὴν καὶ ἠρμήνευσαν. Ἄλλ' εὕρισκε τὸ κατακόρυφον αὐτῆς σημεῖον ἐν τῇ κοινωνικῇ Συνθήκῃ καὶ παρὰ τοῖς διευθύνουσι πολιτικοῖς τῆς ἐπαναστάσεως. Ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν δ' αὐτῆς ἐνέργειαν καὶ διεύθυνσιν καθίσταται τὸ σύμβολον τῆς πολυταράχου ἐκείνης πολιτικῆς κοινωνίας.

Τί εἶνε θεωρία; κατ' ἀρχὴν σκέψις, συμπέρασμα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ ἐργασίας τοῦ πνεύματος· δύναται ν' ἀπορρῆ ἀπὸ πλημμελοῦς βάσεως, ἀθαιρέτως τεθειμένης, τὰ δὲ συμπεράσματα αὐτῆς νὰ φέρωσι κατ' ἀνάγκην τὸν χαρακτῆρα τοῦ ψεύδους τῆς βάσεως· ἐν τούτοις πολλάκις τοιαύτη θεωρία δύναται ν' ἀπασχολήσῃ ὀλοκλήρους γενεάς, νὰ πείσῃ, νὰ γοητεύσῃ, νὰ προσηλυτίσῃ. Ἡ ἀλχημεία, ἡ ἀστρολογία εἶχον τὴν θεωρίαν αὐτῶν, τὴν λογικὴν των, τὴν διαλεκτικὴν μεθοδὸν των, δι' ἧς ἐζήτουν νὰ εὔρωσι τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, ἢ νὰ προεῖπωσι τὸ μέλλον. Ἄλλ' ἦσαν ψευδῆ

τὰ συμπεράσματά των, ἀπετύγγανον τοῦ σκοποῦ, διότι ἡ ἀρχὴ, ἀφ' ἧς ἀνεχώρουν, ἦτο ἐσφαλμένη. Ἡ θεωρία αὐτῶν ἄρα δὲν ἦτο ἀληθής, διότι περιεφρόνει τὰ δεδομένα, ζητοῦσα ἐκ τῶν ἀγνώστων, ἐκ τῶν ἀνυπάρχτων, ἐκ τῶν λογικῶς ἀδυνάτων, νὰ παραγάγῃ τι θετικὸν καὶ ὠρισμένον.

Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς ἐπαναστάσεως. Αὕτη εἶνε εἶδος τι πολιτικῆς ἀλχημείας κατὰ τοὺς συγκεκριμένους ἐκείνους καιρούς. Ταλαιπωρεῖται περὶ τὴν ἀνεύρισιν τῆς φιλοσοφικῆς λίθου τῆς πολιτείας, ἐν ἄλλαις λέξεσι ζητεῖ πολιτείαν, οὐχὶ οἷαν παρεσκεύασαν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῶν αἰώνων, ἀλλ' οἷαν ὠνειροπόλησαν χιμαιρικὰ πνεύματα, ἠκιστα λαβόντα τὴν σύγχρονον ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν λαῶν. Πᾶσα πολιτικὴ ἰσομοθεσία, ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, πρέπει ν' ἀπορρίπτεται πρὸς τὸ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, τῆς φύσεως, τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ, παρ' ᾧ εἶνε κεκλημένη νὰ λειτουργήσῃ. Ἄλλ' ἡ πολιτεία τῆς ἐπαναστάσεως οὐδαμῶς βασιζέται ἐπὶ τῆς λογικῆς ταύτης ἀρχῆς· αἱ θεωρίαι αὐτῆς ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει τὸν ἄνθρωπον ἀφηρημένως, οἶονεὶ διαβιοῦντα ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος καὶ ἀνάγκης, ἀνεξάρτητον ἄρα ἐξ ὀλοκλήρου πάσης κοινωνικῆς ἐπιδράσεως καὶ σχέσεως.

Εἶπον ὅτι αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι τῆς ἐπαναστάσεως ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει τὸ κοινωνικὸν ἄτομον, τὸ καλούμενον ἄνθρωπος, οὐχὶ ὡς ὄν ἱστορικόν, δεδομένον, συγκεκριμένον, ἀλλ' ὡς ὄν ἀπόλυτον καὶ ἀφηρημένον, ὑπέρτερον χρόου καὶ τόπου, τὸ αὐτὸ καθ' ὅλας τὰς ζώνας καὶ ὅλα τὰ κλίματα τῆς ὑδρογείου σφαίρας. Ἐν τούτῳ ἔκειτο τὸ πρῶτον ψεῦδος τῆς θεωρίας, ὅποια ἐδιδάχθη ἀπανταχοῦ σχεδὸν τῆς Εὐρώπης πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ὅποια ἐλάμβανεν ἤδη ὑπόστασιν ἐν τῇ νέᾳ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ τάξει τῆς Γαλλίας, ἀνεπτύσσετο δὲ ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν συγχρόνων πολιτικῶν θεωρητικῶν καὶ ιδεολόγων. Ἡ πολιτικὴ κοινωνία, κατὰ τὴν θεωρίαν, δὲν ἦτο δημιούργημα τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου κοινωνικότητος, ἀγενεαλόγητος, κεκρυμμένη εἰς τὰ ἀπώτατα βῆθη τῆς ἱστορίας, ἀρχαία, ὅσον καὶ ἡ πρώτη ἐπὶ τῆς γῆς οἰκογένεια, ἀλλ' ἦτο αὐθαίρετον ἱστορικὸν κατασκευάσμα τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως. Ἡ βούλησις αὕτη ἐκηρύσσετο ἐλευθέρᾳ, πεφωτισμένῃ, περιεσκεμμένῃ, ὡς τοιαύτη ἔχουσα τὸ δικαίωμα νὰ θέτῃ κατ' ἀρέσκειαν τὰς θάσεις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θεσμοῦ σήμερον, μετὰ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς καταργήσεως αὐτοῦ αὔριον. Οἰκογένεια, ἰδιοκτησία, θρησκεία, πολιτεία, καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι ἀρχέγονοι καὶ θεμελιώδεις κοινωνικοὶ θεσμοί, δὲν εἶνε αἰώνια καὶ ἀπαράγραπτα τοῦ ἀνθρώπου δίκαια, ἐνώπιον τῶν ὁποίων

ἡ κριτικὴ καὶ ἡ ἀνάλυσις ὀφείλουσι νὰ προσενεχθῶσιν εὐλαβέστερον, ἀλλ' αὐθαίρετα δημιουργήματα τῆς βουλήσεως. Εἶχον τεθῆ ἄλλοτε, ἐν τοῖς σκοτεινοῖς χρόνοις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν δυναστῶν. Ἄλλ' ἤδη ἐπῆλθεν ὁ καιρὸς πάντα ταῦτα νὰ τροποποιηθῶσιν αὐθαιρέτως, οὐχὶ κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς συγχρόνου κοινωνίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκάστοτε ἐπιθυμίαν τῆς πανδήμου βουλήσεως. Τοιαύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ τῆς ἐπαναστάσεως· κατὰ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο ἀνεπτύσσοντο ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι, δι' ἃς ἡ ἐμφάνεια τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἡ προωρισμένη λύσις τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπασχολούντων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προβλημάτων.

Εὐαγγέλιον αὐτῆς ἦτο ἡ κοινωνικὴ Συνθήκη τοῦ ἐκ Γενεύης φιλοσόφου. Ὑπῆρξεν αὐτὸς ἐν τῷ βίῳ του κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τῆς οἰκογενείας, ἐν δὲ ταῖς πολιτικαῖς ὀπτασίαις του οὐδὲν ἄλλο ἔβλεπεν ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ἢ τὰ δεσμὰ καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐλευθέρου ὑπὸ τῆς φύσεως γεννηθέντος. Ἐν ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις ἐφαντάσθη ἀναπτυσσομένην τὴν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα, διεμαρτυρήθη δὲ κατὰ τῆς οἰκοδομῆς θεάτρου ἐν τῇ γενεθλίῳ αὐτοῦ πόλει, ὡς διαφθορᾶς παραιτίου. Τοιούτου προφήτου ἐγένοντο μῦσται καὶ πρόσηλυτοι οἱ ἰσχυρότατοι τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅτε ὁ Ῥοβεσπιέρρος ἐζήτηε τὴν κατάργησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, χάριν τῆς νέας θρησκείας τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐζήτηε παρ' ἐνὸς συγγράμματος τοῦ Ρουσσῶ τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ ἐμπνεύσεις· τὸ τρομερὸν παιδίον τῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ Saint-Just, δικαιολογῶν αὐτὴν κατὰ πᾶσαν στιγμήν ὡς λογικὴν καὶ νόμιμον, κηρύττει μετὰ πρωτοφανοῦς κυνισμοῦ, ὅτι οὐδεὶς ὑποχρεοῦται ἀπέναντι συμβάσεως, εἰς ἣν δὲν ὑπέγραψεν ὁ ἴδιος. Ἄλλὰ δὲν διατυποῦνται τὰ ἀναρχικὰ ταῦτα κηρύγματα ἀπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν ἠφαιστειῶν τῶν γαλλικῶν συνελεύσεων καὶ συλλόγων, δὲν εἶνε μόνον πορίσματα πυρετώδους κοινωνικῆς ἐξάψεως τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Αἱ τοιαῦται θεωρίαι καθοδηγοῦσι τὰ μᾶλλον ἀνεξάρτητα τῶν φιλοσοφικῶν πνευμάτων καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας. Ἐν τῇ ἐκείθεν τοῦ Ρήνου κοιτίδι τῆς Μεταφυσικῆς ὁ πολὺς Fichte, οἶονεὶ ζηλῶν τὰς δάφνας τοῦ Γάλλου τρομοκρατικοῦ, δὲν διστάζει νὰ εἴπῃ, ὅτι πολιτικὴ ἐλευθερία εἶνε τὸ δίκαιον τῆς οὐδενὸς νόμου ἀναγνωρίσεως, ἢ ἐκείνου, ὃν ἕκαστος εἰς ἑαυτὸν δίδει. Τοιαύτη εἶνε ἡ λογικὴ τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ θεωρίαι αὐτῆς, οὐ μόνον ἐν τῇ ὑπὸ ἐμφυλίων σπαραγμῶν κατατρυχομένη Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς νηφαλιωτάταις τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης.